

پیامدهای ترک غیبت بر تداوم روابط خانوادگی در آیات و روایات

شیوا جانمحمدی^۱

چکیده

غیبت و بدگویی از دیگران یکی از آفات اخلاقی است که آثار مخربی بر روابط انسانی، به‌ویژه در محیط خانواده برجای می‌گذارد. در مقابل، پرهیز از این رفتار ناپسند نقشی بنیادین در حفظ و تقویت روابط خانوادگی ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای، آیات قرآن کریم و روایات معصومان علیهم‌السلام، به بررسی پیامدهای ترک غیبت در تحکیم و تداوم روابط خانوادگی پرداخته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که پرهیز از غیبت می‌تواند آثار مثبتی همچون تحکیم اعتماد، محبت و پیوندهای عاطفی میان اعضای خانواده؛ ایجاد آرامش، تفاهم و کاهش تنش در فضای خانواده؛ تقویت سلامت روانی و معنوی خانواده با افزایش امنیت روحی و عاطفی؛ گسترش فضای اخلاقی و تربیتی خانواده از طریق تقویت اعتماد و کاهش بدبینی؛ و تعمیق ارزش‌های اخلاقی با جلوگیری از تخریب شخصیت و رفتارهای ناپسند را در پی داشته باشد. هر یک از این پیامدها، زمینه‌ساز پایداری، استحکام و رشد روابط خانوادگی در سایه‌ی تعالیم نورانی دین اسلام می‌باشد.

کلید واژگان:

بدگویی، پرهیز از غیبت، ترک غیبت، روابط خانوادگی، غیبت.

مقدمه

غیبت، یکی از مهم‌ترین آسیب‌های اخلاقی و اجتماعی است که تأثیرات مخرب آن به‌ویژه در محیط خانواده بسیار چشمگیر است. خانواده به‌عنوان نخستین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی، نیازمند فضای اعتماد، محبت، و همبستگی است تا بتواند زمینه‌ساز رشد و تربیت سالم اعضای خود باشد. غیبت، با ایجاد بی‌اعتمادی، سوءظن، و تفرقه در میان اعضای خانواده، به آرامش و انسجام این نهاد صدمه می‌زند. در این میان، ترک غیبت به‌عنوان یکی از اصول اخلاقی و رفتاری مورد تأکید آموزه‌های دینی، می‌تواند نقشی کلیدی در بهبود روابط خانوادگی ایفا کند. بررسی پیامدهای مثبت ترک غیبت در خانواده نشان می‌دهد که پرهیز از این رفتار ناپسند، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، بر ایجاد محیطی سرشار از محبت، اعتماد، و آرامش تأثیرگذار است. اهمیت این موضوع در آن است که خانواده نه‌تنها بستری برای رشد فردی، بلکه نهادی برای تربیت نسل آینده است. در این مقاله، به مهم‌ترین پیامدهای ترک غیبت در خانواده اشاره می‌شود.

با وجود تلاش و پیگیری‌های فراوان منبعی با این عنوان یافت نشد؛ اما منابعی مرتبط با این موضوع وجود دارد که ازجمله‌ی آن می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. کتاب «بررسی گسترده‌ی فقهی غیبت»، به قلم سید محمدرضا مدرّسی طباطبایی یزدی، قم: انتشارات کریمه اهل بیت (علیهم السلام) ۱۳۹۱ که در آن از جنبه‌ی فقهی به موضوع پرداخته، اما در این مقاله از جنبه‌ی اخلاقی موضوع را موردبررسی قرار داده است.

۲. کتاب دیگری با عنوان «اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه»، به نویسندگی حمیدرضا حق‌شناس قم: دفتر عقل، چاپ دوم، ۱۳۹۴ که در آن با استفاده از کلام سیدالساجدین امام سجاد علیهم السلام به اخلاق و رفتار اجتماعی با افراد جامعه از همسایگان، خویشاوندان، دوستان و دشمنان و پرداخته که رازپوشی و فاش نکردن عیوب که همان پرهیز از غیبت است یکی از آن هاست که

به طور مختصر بدان اشاره شده است اما در این پژوهش به طور مفصل به تاثیر این اخلاق نیکو در تداوم روابط خانوادگی پرداخته شده است.

۳. پایان نامه‌ای با عنوان «بررسی مصادیق و مستثنیات غیبت در رسانه های ارتباط جمعی»، کارشناسی ارشد دانشگاه باقرالعلوم، توسط سعید احمدی در سال ۱۳۹۲ ارائه شده است که در آن ابتدا به بحث فقهی استثنائات غیبت و سپس به نمونه مصادیق پخش شده از رسانه پرداخته شده ، اما در این تحقیق، تاثیر پرهیز از غیبت در تداوم روابط خانوادگی مورد بررسی قرار گرفته است.

۴. پایان نامه‌ی دیگری با عنوان «تبیین اخلاقی آیات سوره حجرات بر مبنای تفسیر المیزان و روح البیان بروسوی»، توسط لیلا میرزایی، کارشناسی ارشد ناپیوسته دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه قم، ۱۳۹۳ که در این پایان نامه به مبانی اخلاقی بیان شده در سوره اشاره شده که یکی از آیات در مورد موضوع کلی غیبت است و به صورت محدود در این دو منبع به موضوع پرداخته شده است، اما در این پژوهش با استفاده منابع مختلف و به صورت جزئی به تاثیر پرهیز از غیبت در تداوم روابط خانوادگی پرداخته شده است .

۵. مقاله «غیبت و پیامدهای اجتماعی آن در تعالیم اسلامی» به نویسندگی نعمتی پیرعلی، دل آرا؛ مجله : بصیرت و تربیت اسلامی « بهار ۱۳۹۴ - شماره ۳۲ علمی-ترویجی ISC/ (۲۴ صفحه - از ۱ تا ۲۴) که در آن به صورت کلی به پیامدهای اجتماعی غیبت پرداخته شده است که یکی از آن ها کم رنگ شدن روابط اجتماعی به سبب ایجاد کینه و کدورت حاصل از غیبت است، اما در این مقاله به صورت جزئی به تاثیر پرهیز از غیبت در تداوم روابط خانوادگی پرداخته شده است.

برخی از افراد به دلیل غفلت و جهالت به غیبت کردن که با عیب جویی و بازگو کردن عیب های دیگران همراه است می پردازند بدون آن که به عواقب و پیامدهای آن بیندیشند ؛ لذا محقق وظیفه ی خود دانسته که با بررسی تاثیر پرهیز از این رذیله ی اخلاقی در تداوم روابط اجتماعی چنین افرادی را از غفلت و جهالت برهاند تا دلیلی بر کار ناپسند خود نداشته باشند. هدف از نگارش این مقاله، آگاهی

یافتن افراد بر تاثیر پرهیز از غیبت در تداوم روابط خانوادگی است تا از این رذیله ی اخلاقی اجتناب کنند. حال این سوال مطرح می شود که پرهیز از غیبت چه تاثیری بر تداوم روابط خانوادگی می گذارد؟ که در ادامه به آن پاسخ داده می شود.

الف) تحکیم اعتماد، محبت و پیوندهای عاطفی میان اعضای خانواده

یکی از ارکان اساسی در پایداری روابط خانوادگی، ایجاد و تقویت فضای اعتماد، محبت و صمیمیت میان اعضای خانواده است. روابط گرم و عاطفی زمانی به شکوفایی می رسند که اعضای خانواده نه تنها در ظاهر بلکه در باطن نیز برای هم احترام قائل باشند^۱ و از هرگونه رفتار و گفتاری که این پیوندها را سست می کند، پرهیز نمایند^۲. یکی از مهم ترین آفات ارتباطات انسانی، به ویژه در محیط خانه، غیبت است؛ آسیبی که به تدریج سرمایه ی محبت و همدلی را از میان می برد^۳. قرآن کریم با بیانی تکان دهنده درباره ی غیبت هشدار می دهد: «وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ؟» از یکدیگر غیبت نکنید، آیا دوست دارید که گوشت جسد برادر خود را بخورید؟ یقیناً از آن متنفرید^۴.

در این آیه شریفه، غیبت کردن همانند خوردن گوشت جسد برادر مرده معرفی شده است؛ تشبیهی که اوج زشتی این عمل را نشان می دهد و هر انسان با وجدانی را از انجام آن باز می دارد.

در نگاهی ژرف تر، اگر فضای خانواده از غیبت پاک باشد، اعضا می توانند با اطمینان خاطر در کنار یکدیگر زندگی کنند و نسبت به یکدیگر حسن ظن داشته باشند. این فضا سبب می شود دل ها به هم نزدیک تر گردد، محبت افزایش یابد و اعتماد متقابل شکل بگیرد. غیبت، نه تنها آبروی فرد را می برد،

۱. مهدوی کنی، نقطه های آغاز در اخلاق عملی، ص ۴۲.

۲. موسوی خمینی، اربعین حدیث، ص ۲۶۵ و ۲۶۴.

۳. زارع، نکات تربیتی سوره همزه، ص ۵۵ و میرزایی، تبیین اخلاقی آیات سوره حجرات بر مبنای تفسیر المیزان و روح البیان بروسوی، ص ۸۳.

۴. حجرات: ۱۲.

بلکه دیوار اعتماد میان دل‌ها را فرو می‌ریزد و بذر سوءظن، کینه و جدایی را در بستر خانواده می‌پراکند.^۱ امام صادق علیه‌السلام در بیانی نورانی، جایگاه روابط درست میان مؤمنان را این‌گونه توصیف می‌فرماید:

«الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ هُوَ عَيْنُهُ وَ مِرَاتُهُ وَ دَلِيلُهُ لَا يَخُونُهُ وَلَا يَخْدَعُهُ وَلَا يَظْلِمُهُ

وَ لَا يَكْذِبُهُ وَلَا يَغْتَابُهُ؛^۲ مسلمان، برادر مسلمان است. او چشم برادر و آینه و

راهنمای اوست، هرگز به برادرش خیانت نمی‌کند و به او نیرنگ نمی‌زند و به او

ستم نمی‌کند و دروغ نمی‌گوید و غیبتش را نمی‌کند».

طبق این روایت، برادری مؤمنانه با خیانت، دروغ و غیبت ناسازگار است. حال اگر این آموزه‌ی نورانی را در بستر خانواده جاری کنیم، درمی‌یابیم که غیبت، خیانتی به اعتماد و صمیمیت درون خانواده است. از منظر جامعه‌شناسی اسلامی نیز، غیبت به تدریج پیوندهای عاطفی را در هر جمعی، از جمله نهاد خانواده، سست کرده و افراد را به‌جای نزدیکی و انس، به فاصله و بی‌اعتمادی سوق می‌دهد. همان‌طور که یکی از مفسران بزرگ قرآن فرموده است:

«غیبت، اجزای جامعه را یک‌به‌یک فاسد می‌سازد و ارتباط سالم میان افراد

را از بین می‌برد، تا جایی که هیچ‌کس به دیگری اعتماد ندارد و انس و همدلی

جای خود را به سوءظن و نفرت می‌دهد»^۳.

حال اگر در خانواده‌ای، اعضا از غیبت یکدیگر پرهیز کنند و به‌جای پرداختن به عیب‌جویی، بر نقاط قوت یکدیگر تمرکز نمایند، نه‌تنها فضای خانه آکنده از آرامش می‌شود، بلکه فرزندان نیز در محیطی سرشار از احترام و محبت رشد می‌کنند. این تربیت خانوادگی، بهترین پایه برای شکل‌گیری جامعه‌ای سالم، یکپارچه و بااستحکام خواهد بود.

۱. مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۱۰۰

۲. کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۱۶۶.

۳. طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۸، ص ۴۸۴ و ۴۸۵

این روایت نشان می‌دهد که حتی صرف دوست‌داشتن افشای عیوب دیگران، مستوجب عذاب الهی است؛ چه رسد به اقدام عملی در این زمینه. از این‌رو، حفظ حرمت اخلاقی دیگران، به‌ویژه اعضای خانواده، نه فقط وظیفه‌ای فردی بلکه ضرورتی برای بقاء ارزش‌های اخلاقی و ثبات عاطفی در خانه است. قرآن کریم نیز با تشبیهی تکان‌دهنده، غیبت را به خوردن گوشت مرده برادر تشبیه کرده و می‌فرماید: «وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ؟» از یکدیگر غیبت نکنید، آیا دوست دارید که گوشت جسد برادر خود را بخورید؟ یقیناً از آن متنفرید». بدین‌گونه، قرآن با زبانی تصویری و تکان‌دهنده، زشتی غیبت را نشان داده و تأکید می‌کند که افشای عیوب دیگران—اگر واقعیت داشته باشد—نوعی جنایت اخلاقی است که نه تنها بر فرد بلکه بر بنیان خانواده اثرات ویرانگری دارد.^۲

در فضای خانوادگی، غیبت معمولاً در قالب گلایه‌های پشت‌پرده، مقایسه‌های تحقیرآمیز، یا بازگو کردن اشتباهات گذشته دیگر اعضا ظاهر می‌شود که این امر زمینه‌ساز سوءظن، کاهش محبت، و افت ارتباطات عاطفی خواهد شد. چنین فضایی، نه تنها آرامش روانی خانواده را بر هم می‌زند، بلکه الگویی مخرب برای فرزندان به‌وجود می‌آورد که به‌جای عفو و نصیحت، به داوری و افشای خطاها خو بگیرند.^۳ در خانواده‌ای که هر عضو به جای پیگیری عیوب دیگران، بر اصلاح خود تمرکز کرده و در صورت مشاهده لغزشی از عضو دیگر، به‌جای بازگویی، با مهربانی و در خفا تذکر دهد، هم فضای اعتماد تقویت می‌شود و هم روابط عاطفی تعمیق می‌یابد.^۴

پرهیز از غیبت در سطح خانوادگی، نه تنها یک دستور شرعی، بلکه یک راهبرد کارآمد برای حفظ وحدت، اعتماد، و آرامش در زندگی جمعی است. در چنین فضایی، افراد احساس امنیت روانی و اجتماعی

۱. حجرات: ۱۲.

۲. میرزایی، همان، ص ۸۳

۳. مصباح یزدی، اخلاق در قرآن، ص ۵۶.

۴. زارع، همان، ص ۵۵.

بیشتری دارند، آبروی یکدیگر را پاس می‌دارند، و همین احترام متقابل است که می‌تواند مانع از بسیاری از اختلافات، دلخوری‌ها و گسست‌های عاطفی شود^۱.

بنابراین، پرهیز از غیبت، عاملی مهم در پیشگیری از تخریب شخصیت و بحران‌های روانی و اخلاقی در نهاد خانواده است. اگر اعضای خانواده به حرمت‌گذاری متقابل، پوشاندن لغزش‌ها، و پرهیز از افشای عیوب یکدیگر پایبند باشند، نه‌تنها محیطی آکنده از آرامش و محبت به‌وجود خواهد آمد، بلکه بستر مناسبی برای رشد اخلاقی فرزندان، استحکام روابط عاطفی، و تحقق اهداف تربیتی دین اسلام فراهم خواهد شد.

۱. دراز، آیین اخلاق در قرآن، ص ۹۴.

نتیجه‌گیری

با توجه به آموزه‌های قرآنی و روایی، پرهیز از غیبت یکی از مهم‌ترین راهکارهای حفظ و تقویت روابط خانوادگی به شمار می‌آید. غیبت نه تنها موجب لطمه به آبرو و شخصیت افراد می‌شود، بلکه بستر بی‌اعتمادی، بدبینی و تزلزل در پیوندهای عاطفی را فراهم می‌سازد. از سوی دیگر، ترک غیبت به عنوان یک فضیلت اخلاقی، آثار ژرف و سازنده‌ای بر بنیان خانواده دارد. نخست آنکه موجب تحکیم اعتماد، محبت و پیوندهای عاطفی میان اعضای خانواده می‌شود، زیرا وقتی هر عضو خانواده احساس امنیت اخلاقی و کلامی کند، زمینه‌ی ارتباطی صمیمانه‌تری ایجاد می‌گردد. دوم آنکه این پرهیز، آرامش، تفاهم و کاهش تنش در فضای خانواده را در پی دارد؛ زیرا بسیاری از اختلافات و کدورت‌ها ریشه در بدگویی‌ها و بازگو کردن عیوب دیگران دارد. در بعد روانی و معنوی نیز، ترک غیبت موجب تقویت سلامت روانی و افزایش امنیت روحی و عاطفی خانواده می‌گردد، چرا که اعضای خانواده خود را از تیر رس قضاوت‌های پنهانی و تخریب‌های درونی محفوظ می‌دانند. افزون بر آن، با رواج این خوی پسندیده، فضای اخلاقی و تربیتی خانواده تقویت شده و زمینه‌ی بدبینی و سوء ظن کاهش می‌یابد، امری که نقش مؤثری در تربیت نسل آگاه و سالم ایفا می‌کند. نهایتاً، تعمیق ارزش‌های اخلاقی با جلوگیری از تخریب شخصیت و رفتارهای ناپسند یکی از مهم‌ترین ثمرات ترک غیبت در روابط خانوادگی است که به نهادینه شدن احترام متقابل و حفظ حرمت یکدیگر منجر می‌شود. بنابراین می‌توان گفت ترک غیبت نه تنها یک دستور دینی بلکه راهبردی کلان در حفظ و پایداری بنیان خانواده و تداوم روابط سالم و محبت‌آمیز در آن است.

منابع

* قرآن کریم.

کتاب‌های فارسی

۱. پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه** (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله)، تهران: دنیای دانش، چاپ چهارم، ۱۳۸۲ ش.
۲. تهرانی، مجتبی، شریف‌زاده، بهمن، رشاد، علی‌اکبر، **اخلاق الاهی: آفات زبان، بی‌جا: دانش و اندیشه معاصر**، چاپ چهارم، ۱۳۸۵.
۳. حسینی نیا، اقبال، **اخلاق زندگی (۲): مجموعه متون برنامه ای برای گروه های خانواده و اجتماعی**، قم: دفتر عقل، ۱۳۸۸ ش.
۴. دراز، محمد عبدالله، **آیین اخلاق در قرآن**، مترجم: محمدرضا عطایی، مشهد مقدس: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۷ ش.
۵. دستغیب شیرازی، عبدالحسین، **گناهان کبیره**، (مصحح: رضا ستوده)، بی‌جا: مؤسسه انتشارات فراهانی، چاپ سوم، ۱۳۵۲.
۶. رحیمی اصفهانی، غلامحسین، **اخلاق اسلامی**، تهران: عسکریه، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ش.
۷. طباطبایی، محمدحسین، **ترجمه تفسیر المیزان**، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ۱۳۶۳ ش.
۸. طیب، عبدالحسین، **عمل الصالح در بیان ایمان و تقوی**، تحقیق و تصحیح: مهدی آقابابائی اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، بی تا.
۹. علی پور، زهرا، **اخلاق زندگی (۱)**، قم: دفتر عقل، ۱۳۸۸ ش.
۱۰. مجتهدی سیستانی، مرتضی، **اسرار موفقیت**، اصفهان: کتابخانه قائمیه ی اصفهان، بی تا.
۱۱. مصباح یزدی، محمد تقی، **اخلاق در قرآن**، قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ هشتم، ۱۳۸۰.
۱۲. مکارم شیرازی ناصر، **اخلاق در قرآن**، قم: مدرسه علی بن ابی طالب، ۱۳۷۷ ش.
۱۳. _____، **زندگی در پرتو اخلاق**، قم: نسل جوان، ۱۳۵۲ ش.
۱۴. موسوی خمینی، روح الله، **اربعین حدیث**، تهران: نشر فرهنگی رجاء، چاپ دوم، ۱۳۶۸ ش.

۱۵. مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه های آغاز در اخلاق عملی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۷۷ش.

کتاب های عربی

۱۶. آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال خوانساری بر غرر الحکم و درر الکلم، محقق / مصحح: جلال الدین حسینی ارموی محدث، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۶۶ ش.

۱۷. تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، محقق / مصحح: سید مهدی رجائی، قم: دار الکتاب الإسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۰ ق.

۱۸. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، امالی شیخ طوسی، قم: دارالثقافه، ۱۴۱۴ ق.

۱۹. کلینی، محمد بن یعقوب، أصول الکافی، مترجم: سید جواد مصطفوی، تهران: کتاب فروشی علمیه اسلامی، بی تا.

۲۰. _____، الکافی، محقق / مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ ق.

۲۱. مجلسی، محمد باقر بن محمدتقی، بحار الأنوار، بیروت: احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.

۲۲. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، محقق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام، ۱۴۰۸ ق.

۲۳. ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی، مجموعه ورام، قم: مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ ق.

مقالات

۲۴. حسینی بی‌بی‌حیاتی، سمیه، آفات زبان در بیان مثنوی معنوی و احیای علوم الدین غزالی، کارشناسی ارشد دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۳۹۳ش.

۲۵. رضایی، اعظم، مبانی احکام فقهی و حقوقی غیبت سیاسی و اجتماعی، کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز، ۱۳۹۴ش.

۲۶. زارع، فاطمه، نکات تربیتی سوره همزه، سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (س) یزد، ۱۳۹۸ش.

۲۷. صادقی، اکرم، ماهیت و حکم اخلاقی غیبت در روایات و اخلاق اسلامی، کارشناسی ارشد دانشگاه زنجان، ۱۳۹۳ش.

۲۸. میرزایی، لیلا، تبیین اخلاقی آیات سوره حجرات بر مبنای تفسیر المیزان و روح البیان بروسوی، کارشناسی ارشد ناپیوسته دانشگاه الهیات و معارف رشته اخلاق دانشگاه قم، ۱۳۹۳ش.